

УДК 94 (420) «188/191» + 929 Кіплінг

О. В. Фоміна

**МЕМУАРНА ЛІТЕРАТУРА ЯК ДЖЕРЕЛО З ІСТОРІЇ ЖИТТЯ ТА
ТВОРЧОСТІ РЕДЬЯРДА КІПЛІНГА**

Вивчення історії Британської імперії неможливе без дослідження життєвого шляху її творців, зокрема Редьярда Джозефа Кіплінга (1865–1936), одного з найталановитіших її будівників. Велика гра, питання взаємостосунків Заходу і Сходу, зіткнення цивілізацій і вестернізація, постколоніальний світ і майбутнє імперій – ось лише невеликий перелік проблем міжнародних відносин, які досліджував Кіплінг, і які є актуальними й сьогодні.

Разом з тим, в Україні на сьогодні немає жодної роботи, яка була б присвячена дослідженню мемуарів, щоденників й автобіографій видатних діячів Великобританії та інших країн, які мали родинні зв'язки (наприклад, прем'єр-міністр Великобританії С. Болдуїн, президент Королівської Академії Мистецтв Е. Берн-Джонс та ін. – *О. Ф.*), дружні відносини (прем'єр-міністр Великобританії У. Гладстон, письменник Р. Хаггард, прем'єр-міністр Капської колонії С. Родс, віце-король Індії Дж. Керзон, президент США Т. Рузвельт, посол США у Великобританії Дж. Хей, американський письменник М. Твен. – *О. Ф.*) чи були просто особисто знайомі (практично вся політична, бізнесова та інтелектуальна еліта британського суспільства, тому не варто навіть пробувати перелічувати прізвища. – *О. Ф.*), або чий життєвий шлях за певних обставин перетинався з письменником.

У радянській та сучасній російській історичній науці і, навіть, в закордонній англомовній історіографії, зокрема британській, мемуарна література, присвячена безпосередньо Кіплінгу, або така, у якій він згадується побіжно, наскільки нам відомо, також не була об'єктом спеціального дослідження, хоча окремі відомості про такого роду джерела наводяться у працях Ч. Керрінгтона, П. Хопкірка, М. Сеймура-Сміта та ін. [1, с.18–21; 2, с.27; 3, с.14–19].

Отже, мета нашого дослідження – проаналізувати змістовну складову мемуарної літератури про Редьярда Кіплінга та охарактеризувати її як джерело з історії життя та творчості «залізного Редді».

Головне місце у цій групі джерел, авжеж, посідають спогади самого Р. Кіплінга, які були опубліковані незавершеними наступного року після його смерті [4]. Однак, у мемуарах він дуже мало уваги приділив ретроспекції своїх взаємостосунків з державними діячами Британської імперії, нібито підтверджуючи цим старий кмітливий вислів: «Спогади пишуть для того, щоб якомога більше приховати».

Тим не менш, певні сторінки своїх непростих взаємин з сильними так званого «британського світу» він відкрив. Найбільший об'єм

інформації про це міститься у шостій главі «Південна Африка», де йдеться про події англо-бурської війни 1899–1902 рр. та засновника всесвітньо відомої алмазної компанії «Де Бірс», першого губернатора Британської Південної Африки С. Родса, з яким письменник був у дуже тісних дружніх стосунках [4, с.84–99].

Ще одним дуже важливим джерелом є двотомна збірка «Кіплінг: інтерв'ю та спогади» під редакцією професора англійської мови та літератури Університету Канзаса Гарольда Орела, яка вийшла в світ у Гонконзі у 1983 р. [5; 6]. Важливість цієї збірки важко переоцінити. Справа полягає в тому, що після смерті Кіплінга його донька Елсі знищила практично весь особистий архів батька. У полум'ї разом з чернетками та щоденниками зникло безцінне листування з першими особами, впливовими політиками та літераторами Британської імперії, Франції та інших провідних країн світу (зокрема, з президентом США Т. Рузвельтом і всесвітньо відомим американським письменником М. Твенном. – *О. Ф.*).

Відновити цю втрату, звісно, вже нічим неможливо. Проте певною мірою компенсувати її, використовуючи інші джерела інформації про життя і творчість Кіплінга, все ж таки можливо, і Г. Орелу це вдалося. Він провів на цій ниві титанічну роботу, збираючи буквально по крупинках безцінні відомості з особистих архівів, статей, автобіографій родичів Кіплінга, його друзів і колег, знайомих, беручи в них інтерв'ю тощо.

Перший том складається з чотирьох частин. До першої частини «Сім'я Кіплінга» увійшли спогади рідної сестри Кіплінга Е. Макдональд і двоюрідної сестри Фл. Макдональд, дяді Редьярда Фр. Макдональда [5, с.3–25]. До другої частини «Вествард Хо!» були включені інтерв'ю шкільного товариша Кіплінга М. Уайта, дуже близьких друзів Л. Данстервілля, який став першим президентом Фонду Кіплінга у 1927 р., і Дж. Бересфорда – одного з засновників цього фонду, а також генерала Дж. Рімінгтона. У перших двох частинах міститься інформація про дитинство та шкільні роки Кіплінга; відвертість спогадів не викликає сумнівів, але певна ідеалізація особистості Редьярда все ж таки відчувається. Хоча це і зрозуміло, так як кожний погляд є суб'єктивним, тим більше той, що спрямований на події, які відбувалися багатьма десятиліттями раніше [5, с.25–52].

Третя частина «Журналізм в Індії» присвячена життю і роботі Кіплінга як репортера і літератора-початківця в Індії у 1882–1889 рр. і містить його власні спогади (які він не ввів до своєї автобіографії. – *О. Ф.*) про те, як створювалися перший твір і перша книга, про журналістську роботу. Окрім цього, до частини, присвяченій так званому «другому індійському періоду» у житті письменника (перший включає роки дитинства з 1865-ого по 1871-ий. – *О. Ф.*), Г. Орел включив також дуже інформативні інтерв'ю з такими близькими для Кіплінга людьми як Кл. Раттінган і К. Робінсон [5, с.57–110].

Кл. Раттінган, батько якого, У. Раттінган, був співвласником видань «Сівіл енд мілітері газетт» і «Пайонір», став прототипом (за кар'єрою у

військовій розвідці. – *О. Ф.*) головного герою роману «Кім» Кімбалли О'Хари. За визнанням Кл. Раттінгана, «Пайонір» стала найбільш популярною і впливовою газетою в Індії завдяки статтям Кіплінга [2, с.66]. Інший друг і колега Р. Кіплінга К. Робінсон був редактором «Сівіл енд мілітері газетт», яка, за його власним свідченням, до появи Редьярда була «ризикованою справою», інакше кажучи, «стабільно» втрачала свого читача [5, с.84].

Саме Робінсон доручив тоді ще нікому невідомому Кіплінгу написати і розмістити «яскраві, змістові, інтригуючі та шокуючі оповідання, обмежившись при цьому лише двома тисячами слів» [2, с.78]. Ці оповідання-клаптики отримали назву «оборотні частини», оскільки, щоб дочитати оповідання, потрібно було перегорнути першу сторінку і перейти на другу, де читач волею-неволею знайомився також з іншими статтями, нерідко зовсім нецікавими. З набуттям Кіплінгом популярності збільшувалися і накладі газет, у яких він працював. Багато читачів купували газети не тому, що цікавилися війною з пуштунськими племенами на півночі Індії чи підкоренням Росією Середньої Азії, а лише з метою прочитати чергову статтю-оповідання під ініціалами «RK» чи «KR» (Rudyard Kipling. – *О. Ф.*) [5, с.67].

Дуже цікаві відомості про Кіплінга не журналіста, і не письменника, а такого, яким він був у повсякденному житті, побуті, містять витримки з щоденника І. Хілл, яка була дружиною С. Хілла – метеоролога Державної служби Індії і викладача «Мью Сентрал Колледж» у Аллахабаді. У цього подружжя Кіплінг наприкінці 1880-х рр. знімав одноповерховий літній дім з верандою. На думку Г. Орела, І. Хілл була найбільш близьким другом Кіплінга у останній рік його «другого індійського періоду» (1882–1889). Тому не дивно, що її записи у щоденнику містять настільки відверті критичні думки Кіплінга про англійську адміністрацію в Індії, верхівку англо-індійської армії тощо [5, с.95–108].

Четверта і остання частина першого тому «Кіплінг: інтерв'ю та спогади» під назвою «Успіх в Англії» присвячена рокам успіху Кіплінга, визнанню його творчості читачами та критиками у метрополії [5, с.113–170]. У цю частину включені інтерв'ю і спогади М. Пембертона – письменника, літератора, редактора впливових журавлів «Чамс» і «Кассельс Мегезін», засновника Лондонської школи журналістики, директора-розпорядника усіх газет і журналів відомого англійського медіамагната лорда Норткліфа (найбільш впливовим його виданням, без сумніву, була всемогутня «Таймс», чії двері для творів Кіплінга, як і дім Норткліфа для нього самого, завжди були відчинені. – *О. Ф.*).

Чи не найважливіше місце в четвертій частині займає опубліковане листування між щирими друзями – відомим британським письменником Р. Хаггардом і Р. Кіплінгом. Істотно доповнюють відомості з особистого архіву Хаггарда спогади його молодшої доньки Ліліас. Вона була секретарем свого батька, вела листування і збирала архів, а, відтак, як ніхто краще знала його взаємостосунки з Кіплінгом. Як вона відмічає, жодне

оповідання, не кажучи вже про книгу, не могло бути надрукованим, якщо Р. Кіплінг не прочитав рукопис і не висловив критичні зауваження до нього [5, с.147].

Другий том збірки «Кіплінг: інтерв'ю та спогади» побудований змістовно і технічно таким чином, що є природним продовженням першого, навіть нумерація частин і сторінок не починається знову. Такий вдалий підхід Г. Орела дозволив створити у читача уявлення про неперервність викладення матеріалу, зберегти інтерес до збірки як звичайних шанувальників творчості Кіплінга, так і прискіпливих науковців. Проте, поданий у книзі матеріал представляє для нас менше інтересу. Не дивлячись на те, що другий том за об'ємом набагато більший, ніж вище проаналізований перший (241 сторінка проти 170), викладено в ньому потрібної нам інформації набагато менше [6].

Том складається з двох великих частин і однієї невеличкої, кожна з яких сформована з кількох окремих статей, інтерв'ю, тематичних збірок листів (листування з приводу якоїсь проблеми. – *О. Ф.*), витримок із автобіографій. П'ята частина «Кіплінг і Сполучені Штати» присвячена, головним чином, перебуванню Р. Кіплінга разом із сім'єю у США, подорожі країною, знайомству з Т. Рузвельтом і М. Твенном, іншими американськими політиками та письменниками [6, с.173–266].

Шоста частина, яка, порівняно з п'ятою, є суттєво меншою за обсягом, містить набагато більш важливий матеріал [6, с.267–292]. Мова йде про статтю Б. Фуллера «Дні Кіплінга на мисі Доброї Надії». Фуллер сам був учасником описуваних у статті подій. Він пише про життя і творчість Кіплінга у Кейптауні протягом 1900–1908 рр., його подорожі Південною Африкою та, головне, про спілкування з С. Родсом, у маєтку якого завжди жив письменник, участь у англо-бурській війні 1899–1902 рр. і роботу створеного й очолюваного Кіплінгом підчас війни фонду військової допомоги [6, с.281–285].

В останній і найбільшій серед усіх інших сьомій частині «Останні роки» розповідається про життя і творчість Кіплінга у період після Першої світової війни і до його смерті у 1936 р. [6, с.293–411]. У зв'язку з тим, що у 1920–1930-і рр. письменник нечасто з'являвся на офіційних заходах і світських вечорах, статті наближених до нього у той час людей головним чином присвячені його життю у заміському маєтку та мають описовий характер. Це дозволяє більш об'єктивно дослідити історичну постать у всіх її проявах, де побутовий аспект, між іншим, є одним з найважливіших.

Отже, двотомна збірка «Кіплінг: інтерв'ю та спогади» дійсно є дуже важливим джерелом, яке за відсутністю особистого архіву письменника, без перебільшення стає безцінним для дослідників, оскільки дозволяє відкрити багато невідомих сторінок з історії життя, творчості, і, авжеж, політичної діяльності Кіплінга. Тому аналізу цієї збірці і було приділено так багато уваги.

Ще одним важливим джерелом є мемуари відомого і тоді, і зараз, сучасника Р. Кіплінга А. Конан Дойла [7]. Відомий радянський фахівець із

культури країн Західної Європи та Північної Америки Л. Є. Кертман, характеризуючи творчість цього письменника і визнаючи його талант, писав, що оповідання про пригоди Шерлока Холмса «в цілому вписуються у апологетичну літературу». «Що ж стосується суб'єктивних намірів, то не треба забувати, що Конан Дойл був поетом британського імперіалізму, який писав «під Кіплінга», – підкреслював Кертман, – і був автором апологетичної книги «Велика бурська війна» [8, с.203].

Звісно, що така оцінка є тенденційною, – будь у Конан Дойла можливість щось відповісти, він також би назвав Кертмана апологетом. На нашу думку, і Кіплінг, і Конан Дойл, і Кертман були дітьми свого часу, людьми, що віддано служили своїй вітчизні. У своїх спогадах Конан Дойл зазначає, що творчий стиль Кіплінга завжди вражав ефектністю і був неперевершений. І хоча він разом з Кіплінгом працював приблизно по одній тематичній лінії, ніякого копіювання не було [7, с.198]. Вважаємо, що якби це було неправдою, то комусь із них довелось би піти зі сцени, і тим більше вони б не залишились добрими знайомими.

Таким чином, підсумовуючи проведений у рамках статті аналіз мемуарної літератури про Кіплінга, зазначимо, що, не дивлячись на її суб'єктивний характер, вона є дуже важливим історичним джерелом. Серед такого роду видань окреме місце займає виданий під редакцією професора Г. Орела двотомник «Кіплінг: інтерв'ю та спогади», до якого увійшли різноманітні документи з особистих зібрань і приватних бібліотек Болдуїнів, Родса, Хаггардів, Чемберленів, архіву королівської сім'ї та інших відомих і впливових осіб. У цих різних за характером і походженням джерелах міститься величезний пласт матеріалу з історії життя Кіплінга і сучасного йому політичного істеблїшменту Британської імперії. Безцінність збірки обумовлена тим, що особистий архів письменника не зберігся. Разом з тим, дане дослідження мемуарної літератури є далеко не вичерпним – окремого дослідження потребують праці біографів-сучасників Кіплінга.

Список використаної літератури

1. **Carrington Ch.** Rudyard Kipling: His Life and Work / Ch. Carrington. – L. : Macmillan & Co, 1970. – 637 p.
2. **Hopkirk P.** Quest for Kim. In search of Kipling's Great Game / P. Hopkirk. – Oxford : Oxford University Press, 1997. – 274 p.
3. **Seymour-Smith M.** Rudyard Kipling / M. Seymour-Smith. – L. : St Martins Pr, 1989. – 375 p.
4. **Кіплінг Р.** Немного о себе / Р. Кіплінг; пер. с англ. Д. Вознякевич, В. Кондраков. – М. : Вагриус, 2003. – С.11–127.
5. **Kipling:** Interviews and Recollections: In 2 vols. / [ed. by H. Orel]. – L. – Hong Kong : Rowman & Littlefield / Barnes & Noble, 1983– . – Vol.1. – 1983. – 170 p.
6. **Kipling:** Interviews and Recollections: In 2 vols. [ed. by H. Orel]. – L. – Hong Kong : Rowman & Littlefield / Barnes & Noble, 1983– . – Vol.2. – 1983. – 241 p.
7. **Конан Дойл А.** Жизнь, полная приключений / А. Конан Дойл; пер. с англ. Т. Шишкиной, Е. Любимовой, А. Маркова. – М. : Вагриус, 2003. – 462 с.

8. **Кертман Л. Е.** История культуры стран Европы и Америки, 1870–1917: [Учеб. пособие для вузов по спец. «История» / Л. Е. Кертман. – М. : Высшая школа, 1987. – 304 с.

Фоміна О. В. Мемуарна література як джерело з історії життя та творчості Редьярда Кіплінга

Стаття присвячена аналізу змістовної складової мемуарної літератури про Кіплінга. Головна увага приділена аналізу спогадів самого письменника і двотомної збірки документальних матеріалів «Кіплінг: інтерв'ю та спогади» під редакцією професора Гарольда Орела. Вивчення цих та інших видань показало, що мемуарна література є дуже важливим джерелом з історії життя, літературної та політичної діяльності Редьярда Кіплінга, особливо зважаючи на те, що особистий архів письменника не зберігся.

Ключові слова: Редьярд Кіплінг, мемуарна література, історичне джерело.

Фомина Е. В. Мемуарная литература как источник по истории жизни и творчества Редьярда Киплинга

Статья посвящена анализу содержательной составляющей мемуарной литературы о Киплинге. Основное внимание уделено анализу воспоминаний самого писателя и двухтомному сборнику документальных материалов «Киплинг: интервью и воспоминания» под редакцией профессора Гарольда Орела. Изучение этих и других изданий показало, что мемуарная литература является очень важным источником по истории жизни, литературной и политической деятельности Редьярда Киплинга, особенно если принять во внимание то, что личный архив писателя не сохранился.

Ключевые слова: Редьярд Киплинг, мемуарная литература, исторический источник.

Fomina O. V. Memoirs as a source about the history of life and works of Rudyard Kipling

The article is devoted to the analysis of the content component of memoirs about Kipling. The main attention is concentrated on analysis of the memoirs of the writer and the two-volume collection of documentary materials «Kipling: Interviews and Recollections», edited by Professor Harold Orel. The study of these and other publications showed that the memoir literature is a very important source about the history of life, literary and political activities of Rudyard Kipling. Its importance is rising because the writer's personal archive was lost.

Key words: Rudyard Kipling, memoirs, historical source.

Стаття надійшла до редакції 19.12.2011 р.

Прийнято до друку 27.01.2012 р.